

**LAPSE JA INIMKONNA TEE
KRITSELDUSTEST KUNSTINI**

ACTA UNIVERSITATIS TALLINNENSIS

Humaniora

SARJA KOLLEGIUM

Cornelius Hasselblatt (Groningeni Ülikool)

Jüri Kivimäe (Toronto Ülikool)

Daniele Monticelli (Tallinna Ülikool)

Ulrike Plath (Tallinna Ülikool)

Rein Raud (Tallinna Ülikool)

Thomas Salumets (Briti Columbia Ülikool)

Marek Tamm (Tallinna Ülikool)

Peeter Torop (Tartu Ülikool)

Anna Verschik (Tallinna Ülikool)

Tallinna Ülikool

Aaro Toomela

LAPSE JA INIMKONNA TEE KRITSELDUSTEST KUNSTINI

I

KUJUTISELOOME PSÜHHOLOOGILISEST
OLEMUSEST JA ARENGUST LASTEL

Struktuur-süsteemse
psühholoogia alused III

TLÜ Kirjastus
Tallinn 2022

ACTA Universitatis Tallinnensis

Acta Universitatis Tallinnensis. Humaniora
Aaro Toomela
Lapse ja inimkonna tee kritseldustest kunstini I:
Kujutiselooma psühholoogilisest olemusest
ja arengust lastel

Raamatu väljaandmist on toetanud Eesti Kultuurkapital

Keeletoimetaja Siiri Soidro
Kujundanud ja küljendanud Sirje Ratso
Sarja makett: Rakett
Esikaanel on kasutatud Soraya Jesus Salomão maali „Lahkumine tegelikkusest“
(inspireeritud Akamaru Setsuzan'i Meiji ajastu portselantaldrikust)

Autoriõigus: Aaro Toomela, 2022
Autoriõigus: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2022

ISSN 2228-026X
ISBN 978-9985-58-924-3 (kogu teos)
ISBN 978-9985-58-925-0

TLÜ Kirjastus
Narva mnt 25
10120 Tallinn
www.tlupress.com

Trükk: Pakett

*Sorayale, kes teeb ja toob
elusse enneolematuid värve*

SISUKORD

Eessõna	9
---------------	---

I osa. Teema ja teooria

1. Millegi mõistmiseks on küsimusi vaja	25
2. Joonistamise areng: miks peab joonistamine olema kõneliselt vahendatud?	32
3. Joonistamise areng: staadiumid vastavuses keelemärkide arenguga	56

II osa. Lapse tee kritseldusest kunstini, aga mitte kunstiks

4. Eri asjade joonistused läbi arengustaadiumide	85
5. Lähemalt erinevate geomeetriliste objektide joonistamisest.	105
6. Asjade suhete ilmutamine joonistustesse	130
7. Aga kui joonistaks midagi, mida ei saagi joonistada?	150
8. Joonistamise ebatavaline areng: liiga hästi ja liiga vara	180
9. Ebatavalises keskkonnas arenenud täiskasvanud: lapse ja kultuuri arengu seos	205
10. Ebatavalises keskkonnas arenenud täiskasvanud: võrdleme lapsi ja koolihariduseta täiskasvanuid	223

Vahelõpetus.	241
-------------------	-----

Lisa	243
------------	-----

Kirjandus.	249
-----------------	-----

EESSÕNA

Hakkasin mõned aastad tagasi kirjutama üles mõtteid selle kohta, kuidas Minu Isest, st psüühikast aru saada. Inimesed on maailma kohta juba määratu hulga asju teada saanud ja saavad iga päev, iga tund, lausa iga minut veel midagi uut teada. Maailma kohta küll, kuid see ei kehti paraku selle kohta, mis meile kõige lähem – meie Ise, see, kes me vaimse olevusena oleme. Sellest ei saa me veel kuigi hästi aru. Ja ometi (kes on mu varasemaid tekste lugenud, võib märgata, et siin ma kordan ennast, kuid ärge laske sellest segada) peaks enda tundmine olema see kõige olulisem. Aastatuhandeid tagasi olla Delfis Apolloni templi seinale raiutud käsk „Tunne iseennast!“. Selle kohta ütles Phaidrosegale vestelnud Sokrates enam kui kaks aastatuhandet tagasi nii:

Ma ei ole ikka veel võimeline, nagu Delfi raidkiri käsib, ennast tundma; ja mulle tundub tõesti naeruväärne uurida teisi asju enne, kui ma endast aru olen saanud. (Plato 1997: 510; 230a)

Mulle tundub nüüd, enam kui kaks tuhat aastat hiljem, et Sokratesel oli õigus. On naeruväärne, kui enne enda mõistmist uurime teisi asju. Nii ma siis olengi aina kirjutanud ja kirjutanud sellest, kuidas võiks ennast mõista. Ja miks kirjutanud? Sest oma mõtete korrastamiseks on kirjutamine üks ütlemata kasulik tegevus. Kas ma olen kirjutamise käigus ka iseennast paremini tundma õppinud? Mulle tundub küll.

Kirjutamise kõrval on ka teine viis oma mõtteid korrastada ja targemaks saada. See on lugemine. Eks lugeja saab hinnata, kas ma olen mõne mõistliku mõtte osanud mõelda ja kas minu tunne, et olen inimese vaimuelust üht-teist aru hakanud saama, ka õige on. Isegi kui ma peaksin kõiges eksima, on minu kirjutatust ikkagi Minu Ise mõistmisel kasu. Kui mitte muud, siis saab teada, kui imelik võib olla inimese (luululine?) mõttemaailm. Ja kui seda maailma seletama asute, siis enne ei ole te täieliku arusaamiseni jõudnud, kui oskate seletada, kuidas pidi toimima kirjutaja psüühika, mis on niisuguse jama kokku pusinud.

Kirjutamisel on vahel tagajärjed. Mõnikord on selleks raamat. Ja siin see on. Isegi mitte esimene, vaid sarja kolmas (ja neljas ja viies, kui iga köidet eraldi raamatuks pidada). Raamat, mida ma sünnitasin enam kui aasta. Eostatud on see aga ligi kolmkümmend aastat tagasi, nii et väga pikaleveninud sünnitus on proportsioonis väga pikale veninud raskejalgsuse ehk siis õnnistatud olekus olemise ajaga. Raamatu isa leidmisega on mul raskusi – võimalikke kandidaate on, arvestades minu kergemeel-sust, liiga palju: rohkelt õpetlasi ja kunstnikke ning suur hulk muidu huvitavate mõtetega inimesi sinna otsa. Kõigi võimalike isade vahel kaaludes olen jõudnud muljeni, et tegemist võib olla hulgiisadusega. Kusjuures need isad olid peaaegu kõik enne selle raamatu eostamist juba ammu surnud. Kuid nende (mõtte)seeme elab.

Tundub, et pika käimaapealoleku ajal jõudis loode väga suureks kasvada. Sünnitamise-kirjutamise käik ei kukkunud päris nii välja, nagu ma olin plaaninud. Kavas oli mul kokku saada umbes sama paks brošüür kui kaks varasemat sama sarja raamatukest (mida kohe varsti lähemalt meelde tuletan). Kuid kirjutamine oli hoopis nagu kilpkonna ja Achilleuse võidujooks. Ja mitte selles tuntud Zenoni (490–430 e.m.a) versioonis, kus hiljem jooksu alustanud Achilleus kilpkonnale kunagi järele ei jõua, vaid aristotellikus arusaamas, kus Achilleus kilpkonnast kiirelt mööda saab (vrd Aristotle 1984b, 239b5–240a16: 404–405). Mina, nagu kilpkonn, olin mõttes juba raamatu lõpus ja otsapidi järgmiseski. Aga lõpp, nagu Achilleus, plagas minu eest aina kaugemale ja kaugemale. Ma polekski sinna jõudnud, kui Achilleus poleks jooksmisest tüdinenud ja magama jäänud. Nii jõudsin ka mina raamatu lõppu, kuigi ikka ja jälle tundus mulle, et seda ei juhtu kunagi. Ilmselt mul vedas.

Väike kõrvalepõige (esimene paljudest)

Enne teose sisu sisse juhutamist tundub mulle tarvilik paari sõnaga hoopis vormist juttu teha. See raamat on kohati kirjutatud viisil, mis on teadusteksti jaoks veidi ebatavaline. Seetõttu tunnen, et selle raamatu (ja ka sarja eelmiste raamatute) kolme eripära selgitusest-põhjendusest võib edaspidi abi olla. Esimene eripära puudutab raamatu stiili. See pole teadusmaailmas võrdlemisi tavapäraselt isikupäratu ega püüa jätta

muljet, et kirjapandu väljendab objektiivset, kirjutajast sõltumatut maailmapilti. See raamat on korraga nii isiklik kui ka universaalne, isikuülene. Nagu peaaegu kõik teadusraamatud. Erinevalt paljudest ei püüa ma isiklikku külge varjata. Kuid see ei tee teksti sisult vähem teaduslikuks. Aristoteles, kelle mõtetega edaspidi veel korduvalt kokku saame, oskas seda vahet samuti teha:

... ajaloolane ja luuletaja ei erine mitte selle poolest, kas nad kõnelevad värssides või värssideta (võimalik oleks ju ka Herodotose teos värssidesse ümber panna ja ikkagi oleks see ajalugu, värsimööduis samuti nagu ilma värsimööduta), vaid selle poolest, et üks kõneleb toiminust, teine aga sellest, mis võib toimuda. (Aristotes 2003, 1451b1–b4)

Nii ongi siin raamatus jutt mahlakam ja loodetavasti ei tekita seepärast välise vormiga sisulise alusega teaduslikkuse illusiooni. Kui raamatu sisu siiski teaduslikkuse illusiooniks osutub, siis mitte stiili tõttu, vaid selle pärast, et ma ei osanud paremini.

Teine raamatu eripära puudutab teksti liigendamist. Edasi lugedes leiati päris palju joonealuseid märkusi – võib-olla rohkem, kui paljudes teistes teadusraamatutes (liiga pikkadest joonealustest märkustest tegin aga hoopis lisad). Mulle tundub, et lugejale on kasulik teada: tekst on kirjutatud nii, et see on sisuliselt mõistetav ka nende ääremärkusteta.

Joonealuseid märkusi on sisult kolme liiki ja need kõik viivad mõttelelõnga põhitekstilte veidi kõrvale. Üks grupp ääremärkusi laiendab ja süvendab mõnda sisulist küsimust, mis on ka teksti põhivoolus oluline, kuid mitte tingimata nii detailselt lahti mõelduna-kirjutatuna.

Teine rühm ääremärkusi paigutab raamatu laiemasse konteksti. Vahel tundub mulle asjakohane osutada, millises maailmas autor raamatu kirjutajana elab ning kuidas see sisuväline maailm võib vahel sisu üle mõtlemise keeruliseks teha või sootuks takistada sisukate mõtete mõtlemist ja sisukate tekstide kirjutamist. Teadusetegemise taustaks on sageli palju müra, bürokraatiat, poliitikat ja muid ühiskonnanahtusi, mis vahetevahel suunavad võrdlemisi jõuliselt sisulist teadust selle imiteerimisega asendama.¹ Sellise tausta, millele ma mõnes ääremärkuses osu-

¹ Ongi põhjust üks vastavasisuline ääremärkus kirja panna. Teaduses avaldub sisu asendamine vormiga mitmel viisil. Üheks selleks on teadlaste endi elulugude ülesehitus. Võiks ju

tan, äratundmine aitab loodetavasti paremini sisu mürast eristada ning märgata, et osa teadusmaailmast ei loo mitte sisukat teadmist, vaid selle muljet.

Lõpuks, kolmandas ääremärkuste rühmas on sellised, millesse on kirja saanud autoril kirjutamise käigus tekkinud pooljuhuslikud assotsiatsioonid. Ka need pole päris asjakohatud. Niisugustest ääremärkustest saab vahel aimdust, kuidas on kirjutaja mõte liikunud, vahel osutavad need ääremärkused sellele, et autor väljendub mõnikord mitte teaduslikult täpses, vaid mitmetähenduslikus tavakeeles, osa osutavad, kuhu mõte võiks arenema hakata.

Raamatul on ka kolmas stiililine eripära: sellest leiame (!) palju meievormis kirjutatud: leiame, vaatame, saame (paremini aru), õpime jne. Tegin seda ka KKMI-s ja MIA-s. Ühele lugejale on niisugusest sõnakasutusest mulje jäänud, et tegemist võib olla kas viisakusvormiga või minu katsega ennast väljapaistvate õpetlaste kaasautoriks sokutada (Allik 2018). Kui ma uurisin jutuksolevaid raamatuid lugenud inimeste käest, mida nad sellisest sõnakasutusest arvavad ja mida ma sellega nende arvates mõelnud olen, siis selgus, et vähemalt osa lugejaid on asjast aru saanud: „meie“ on **autor ja lugeja** (Toomela 2018a).

Minu teooriast tuleneb muu hulgas, et kõik teooriad, tegelikult üldse kõik inimloodud tähendusega asjad, luuakse igas kogemuses, iga lugemiskorra või loengu-seminari-vestluse käigus uuesti. Mina ei saa kellelegi oma teooriat pähe panna. Selle teooria loob iga lugeja *de novo*, algusest peale uuesti. Need, kes lugedes minu raamatu mõttemaailmas käivad, on minu jaoks teekaaslased. Ma ei tahtnud kirjutada raamatuid lugejale, ma kirjutasin need vaimus koos lugejaga mõtterännakuid tehes. Pealegi, nagu teadusuuringud osutavad (Karan *et al.* 2019), on meie-kõne selgeks tunnistuseks headest (romantilistest²) inimsuhetest. See, kes kas

arvata, et teadlase teaduselu kokkuvõttes võiks kirjas olla see, mida sisukat on õpetlane avastanud ja mida huvitavat neist avastusist järeldeb. Aga ei, eriti viimase poolsajandi jooksul on teadlaste elulookirjeldustes asendunud sisu teadusbürokraadile arusaadavate (loe: sisutute) vormiliste näitajatega. Avastatu sisust palju olulisem on see, **mitu** teadusartiklit keegi on avaldanud ja kui **mitu** korda on neile teistes teaduspublikatsioonides viidatud. Kummalgi neist näitajatest ei ole ühest seost sisu väärtusega.

² Viidatud artikkel käib romantilises suhtes inimeste kohta. Kuid kas pole romantiline koos mõttemaastikul uidata? Kui on, siis olen mina kõigi minu meie-kõnes kirjuta-

või ühegi minu kirjutatud raamatu lõppu on jõudnud, on seda teinud koos minuga – ja mina koos temaga. Ja kui keegi ei taha minuga koos rännata, siis palun, suurem osa „soliidseid“ teadusraamatuid ei kutsu teid kaasa, vaid lasevad etteantut omaette mäluda. Minusugune teekaaslane võibki pikapeale tüütuks muutuda.

Nii palju siis selle raamatu välise vormi omapärast. Läheme jälle tagasi sisukamate teemade juurde.

Tagasi raamatu sisse juhatamise juurde

Eessõnas peab ettepoole vaatama. Vaatamegi, mille lõppu olen ma seekord jõudnud. See raamat on kujutiste tegemisest ja kunstist. Ja miks neist? Sihipäraselt loodud kujutis, olgu siis kuju või pildi vormis, on olemuselt kehastunud ehk materialiseerunud mõte. Ja just selles järjekorras: mõte enne, siis tegu ja seejärel tegude tulemusena kujutis. Siit järeldub, et psüühika toimimist mõistes saab kujutistest ja nende tähendusest palju rohkem aru, kui ilma psüühikat mõistmata. See raamat ei ole siiski nii palju kujutiste mõistmisest kui psüühika mõistmisest. Sest kui kujutis on kehastunud mõte, siis neid – ja nende tegemist ja kujunemise ajalugu – uurides saame psüühikast paremini aru. Sellel arusaamise teel õpime ka kujutisi endid paremini mõistma, sest tegelikult ei saa psüühika mõistmist ja kujutiste mõistmist üksteisest lahutada. Kui saame ühest paremini aru, saame paremini aru ka teisest. Nii et vahe on vaid rõhuasetuses. Kuid lõpptulemusena oleme targemad nii Minu Ise kui ka kujutiste osas.

Nüüd peame minu kirjutistele veidi laiemalt vaatama. Kulla lugeja, kohe ma teen hästi teravmeelse tähelepaneku: kui Sa seda teksti loed, siis on Sinu kätte sattunud „Struktuur-süsteemse psühholoogia aluste“ sarja kolmas raamat. Kui kolmas, siis on olemas ka esimene ja teine. Nendest on kasulik veidi rohkem teada. Sarja esimeses raamatus – „Kultuur, kõne ja Minu Ise“ (mida edaspidi nimetan KKMI-ks) – on juttu sellest, mis on elu, psüühika ehk Minu Ise, keskkond, teadvus, emotsioon, meel, keel, märk, kõne ja kultuur. Need ja veel teisedki määratlused ja arutlused

tud raamatute lugejatega romantilistes suhetes. Kui see mõte Sind häirib, siis lõpeta kohe lugemine!

kokku pidid selgitama, kuidas ja miks erineb inimese psüühika teiste loomade omast. Sarja teises raamatus „Minu Ise areng: inimlapsest Inimeseks“ (edaspidi MIA) jätkasin sama teemaga, aga ei korranud ennast eriti palju. Meie Minu Ise on piisavalt mitmekülgne, et sellest saaks kordusteta palju asju kirja panna. Sarja teises raamatus on juttu psüühika arengu astmete teooriast. Sealt saab lugeda, kuidas Minu Ise areneb: kogedes ja muutes keskkonda, õpivad inimesed maailma uutel viisidel mõistma. Need mõistmisviisid moodustavadki arengustaadiumid, mis saavad ilmuda vaid kindlas järjekorras ja alates kindlast vanusest. Ilma neid staadiume mõistmata minu arvates Minu Isest eriti aru ei saa.

Miks ma neid raamatuid mainin? MIA eessõnas kirjutasin, et MIA-st päris hästi ilma KKMI-d läbi lugemata aru ei saa. Ka KKMI-st saab samuti paremini aru, kui MIA on läbi loetud – ja läbi mõeldud. Nimelt on psüühika terviklik ja samas äärmiselt keerukas nähtus. Inimkeelel on üks oluline piirang: kõigest korraka ei saa kahjuks rääkida. Kirjutada ka ei saa. See tähendab, et ükskõik millisest maailmas olevast terviknähtusest arusaamiseks peame vältimatult selle maailmaga tutvuma osade kaupa. Terviknähtus hakkab kogu oma keerukuses avanema mitte kohe siis, kui oleme pika rea kogemusi üle elanud – mis on muidugi tingimata vajalik –, vaid alles siis, kui me kõik need kogemuste read iseendas tervikuks kokku seome. See ongi põhjus, miks KKMI on vajalik MIA paremaks mõistmiseks ja MIA omakorda teeb selgemaks, mis kõik KKMI-s on kirja saanud. LIT (mis muu, kui „Lapse ja inimekonna tee kritseldustest kunstini“) suhe kahe esimese raamatuga on täpselt samasugune, kuna jutt on ikka sellest samast Minu Isest. Jälle vaid uuest küljest. Tahate LIT-i mõista, lugege esmalt läbi KKMI ja seejärel MIA. Ja siis LIT. Ja siis, kujutage ette, saate ka KKMI-st ja MIA-st paremini aru! Kuigi siinkohal rõhutan: olen püüdnud LIT-i kirjutada nii, et see oleks mõistetav ka ilma kaht eelnevat raamatut lugemata. Nii et kui Sulle on see esimene sarja kolmest raamatust, siis pole hullu, võib ka nii.

Ja veel üks mõte. Tegelikult ei pea aru saama mitte raamatutest. Raamatud on vaid vaheaste selleni, mis on oluline – Minu Isest tahaks ju paremini aru saada. Tahaks ju? Ja kui ei taha, siis see raamat, ja ka kaks esimest selles sarjas, ei olegi Sinu jaoks. Ja miks peakski? Võib olla hoopis nii, et sooviks psüühikast aru saada küll, aga need raamatud mitte

ei aita, vaid sootuks eksitavad. Ma ei arva, et see nii on, sest muidu ma neid ei kirjutaks. Aga ma tean, et see **võib** nii olla, isegi kui ma ekslikult arvan, et ekslik on hoopis arvata, et need raamatud eksitavad psüühika mõistmise teelt. Ekslikult eksitav eksiarvamus võib ju ka ekslik olla.

Elmistes raamatutes, KKMI-s ja MIA-s, märkisin, et need raamatud valmisid hoolimata Eesti äärmiselt totrast teadusfinantseerimise ja teaduskorralduse süsteemist. Sama kehtib ka selle raamatu kohta. See finantseerimise ja korraldamise süsteem on tehtud nii, et sääraseid raamatuid mitte kunagi ei kirjutataks.

Siit ei järeldu, et ma olen oma kirjutamises täiesti üksi olnud ja pole üldse mingit toetust leidnud. Sugugi mitte. On terve hulk inimesi, kes on mulle abiks olnud ja kellela see raamat kas poleks üldse valmis saanud või kui oleks, siis suurema hulga vigade ja stiilivääratustega, kui praegu. Nagu öeldakse: kus abi kõige suurem, seal häda kõige lähem.³ Selle raamatu kirjutamine oli mul ammu plaanis. Aga ma ei leidnud kuidagi alustamiseks aega ja võimalust. Pealegi on alustamisest vähe. Lisaks pidin leidma võimaluse umbes kaks ja pool tuhat tundi aega kirjutamisele raisata (tegelikult kulus kaks korda rohkem). Abi leidmisel lükkas tagant Mati Heidmets. Tallinna Ülikooli rektor Tiit Land ja teadusproktor Katrin Niglas võtsid ette ja tegidki kõik vajaliku, et ma kirjutamisega algust sain teha ja alguse järel ka lõpuni jätkata. Minu koduülikool on mind selle raamatu kirjutamisel võimsalt toetanud.

See on olnud suur abi – mille üle ma olen väga tänulik! –, mis häda lähedale tõi. Häda oli (on) see, et kirjutamise ajal hakkasin ma järjest enam raamatusse täiesti ära kaduma. Kui ma enne kirjutama asumist sain veel vähemalt korra nädalas toast välja, siis kirjutama hakates muutusin päris Hando Runneli keldrikakandiks: keldris söönd ja keldris kakand; pole keldrist väljas käind, pole välisilma näind. Niisugune sisekaemuslik eluviis poleks ilma Soraya toeta üldse võimalik olnud. Temaga sain ka mitmel raamatusse küpseval teemal arutleda ja vaielda. Vahel päris tuliselt. Raamat sai sellest parem. Rääkimata tema tehtud raamatute kaanekujundustest, mis on minu arvates raamatute hinge ilusti nähtavaks teinud. Ja veel paremaks sai raamat tänu neljale uue põlvkonna

³ Kohe ei pea kahtlustama hakkama, tegelikult ma tean küll.

„segasele“,⁴ kelle väga põnevalt üksteist täiendavad kommentaarid raamatu käsikirjale aitasid vältida mitmeid vigu ning teksti ladusamaks ja kooskõllalisemaks kirjutada. Tähestiku järjekorras olid seekordsed „segased“ Helina Piip, Johanna Hark, Mats Meimer ja Valeri Murnikov. Lisaks sain kasulikku nõu valmis käsikirja lugenutelt – Marek Tamm, Kenn Konstabel ja üks anonüümne retsensent aitasid seda raamatut samuti paremaks teha. Siia pean kohe lisama, et raamat ei ole hoolimata parandustest tingimata veel kõige ladusam ja veatu. Kõik allesjäänud konarused ja eksitused on minu omad.

Nüüd aga on aeg raamatusse ettevaatavalt sisse piiluda. Kui on raamat, pealegi veel päris mitu lehekülge paks, siis on mõtet seda lugeda vaid siis, kui saab midagi uut kogeda või läbi elada. Siin raamatus on ka asju, mida pole minu teada varem öeldud või väidetud. Kuna uusi asju saab ainult olemasolevaid kokku pannes, siis on siin ka palju jupikesi tõeliste (ja vahel ka mitte nii tõeliste) õpetlaste mõtetest ja arusaamadest. Need mõtted-arusaamad ei ole aga kordused, sest need on **valitud** üüratu hulga mõtete seast, millest enamik ei ole meile vajalikud. Valitud on nad mitte isoleeritud killukestena, vaid osadena tervikust. Uude tervikusse sattudes ei ole osa omadused enam samad, vaid igal osal tekivad uudsed tunnused. See kehtib ka siin. Just samamoodi kui telliskivi võib tunduda vaid telliskivina. Kuid samadest tellistest saab ehitada täiesti erinevaid maju. Ja muid asju ka. Terviku uudsus sõltub nii valitud osadest kui ka viisist, kuidas need on kokku pandud. Ja selles uudses tervikus toetab üks tellis vundamenti ja teine ilustab aknakaart. Need ei ole enam ühesugused kivid.

Vaatame nüüd kiirelt üle, mida ma olen allapoole – oleneb lugeja hinnangust – mõttetult kokku kuhjanud või (vali üks: kuuriks, garaažiks, elamuks, ridamajaks, raudteejaamaks, õllevabrikuks, aiamüüriks, kindluseks, paleeks, hulkuvate koerte varjupaigaks, tagurliku mõtte akadeemiaks) ehitanud.

Raamatus on kokku kuus osa, mis on jaotatud kolmeks köiteks. Esi-meses osas saab selgeks, millest juttu tuleb: leiame küsimused, millele

⁴ „Segasteks“ kutsusin gruppi teekaaslasi, kes lugesid käsikirja selle kirjutamise ajal järkjärgult ja andsid sisukaid soovitusi, kuidas raamat paremaks saaks. Ma kahtlustan, et ükski terve mõistusega inimene ei oleks oma aega ja vaeva niimoodi raisanud.

tasub vastata, ja otsime neile ka teoreetilise põhjenduse. Raamatus on muidugi vastuseid päris suurele hulgale küsimustele, kuid kõige põhimõttelisemaid küsimusi on kolm. Esiteks uurime, kas võib olla nii, et kultuuri ja lapse vaimne areng läbivad samas järjekorras samu arengustaadiume. Teiseks vaatame, kas ongi nii, et asjade kujutamine on võimalik ainult siis, kui saame oma mõtlemises kasutada keelemärke. Meie KKMI-s ja MIA-s lahti kirjutatud teoreetiline taust on niimoodi väitmiseks piisav. Kuid ilma vastavate andmeteta ei ole tegemist kujutiseloome psüühiliste mehhanismide põhjendatud teooria, vaid oletuse või arvamusega. Siin raamatus saab hüpoteesist teooria. Neile kahele küsimusele vastamiseks peab uurima kujutiseloome arengut lastel ja kujutiseloome ajalugu kultuuris. Kuna me peame seda niikuinii tegema, siis saame sama alust väheke täiendades otsida vastust ka küsimusele, mis on kunst. Meie Minu Ise mõistmisel on selle küsimuse vastamine minu meelest väga huvitav.

Ülejäänud raamatus vastame neile kolmele küsimusele. Teises osas uurime lähemalt kujutiseloome arengut lastel. Lapse üldised kõneliselt vahendatud mõtlemise arengu staadiumid peavad väljenduma ka kujutiseloome arengus – seda muidugi vaid juhul, kui meie teooria on õige. Samas osas näeme ka, et mitte kõik inimesed ei jõua täiskasvanuks saades kujutiseloomes samale arengutasemele. Näiteks ilma koolihariduseta kirjaoskamatud täiskasvanud, kellel ei ole sotsiaalsel põhjustel olnud võimalik kõneliselt vahendatud mõtlemise potentsiaali välja arendada, joonistavad üsna samamoodi, kui lapsed enne kooliminekut.

Raamatu II köite esimeses osas uurime lähemalt kujutiseloome arengut kultuuris. Alustame aga mitte inimesest, vaid teistest loomadest ja näeme, et neil ei ole kujutiseloomet. Seejärel saame üsna põhjaliku ülevaate kujutiseloome arengust kultuuris. Käime selle tee läbi Minu Ise arengu staadiumide kaupa ja näeme, et need staadiumid on tõepoolest lastel ja kultuuri ajaloos samad. Samas näeme ka, et kultuuri arengu algstaadiumides olevad täiskasvanud ei ole psüühilises mõttes lapsed. Staadiumide sees toimub areng, mis võimaldab täiskasvanul staadiumi võimalusi kasutada oluliselt efektiivsemalt kui lapsed seda suudaksid.

II köite esimeses osas on peamiselt (kuigi muidugi mitte ainult) juttu sellest, kuidas saab kujutisi luua, millised on kujutiseloome aluseks

olevad psüühilised mehhanismid ja kuidas need piiravad kujutiseloome võimalusi. II köite teine osa täiendab eelmist. Uurime ikka kujutiseloome kultuuriajalugu, kuid lisame uusi vaatepunkte. Näeme, mismoodi õpivad inimesed kujutama asju ja nähtusi, mida polegi olemas, ja kuidas nad õpivad portreesid tegema. Samuti uurime, kuidas saab kujutada olemasolevaid asju, mida ei saa meeltega otse kogeda – asju, mis on kas liiga suured (nagu näiteks Maa, millel elame) või siis vastupidi, liiga väikesed (näiteks meie enda keha osad, eriti mikroskoopilisel tasemel). Lõpuks avastame, kuidas on inimesed õppinud kujutama üldisi ideid; seda teeme revolutsiooni kujutamise näitel.

III köite esimene osa on lühike ja koosneb vaid ühest peatükist. Kuna varem on juba väga palju keerukaid teemasid jutuks olnud ja esitatud tohtu pilv igasuguseid fakte, siis teeme väikese vahepeatuse ja võtame kokku, kuhu me jõudnud oleme. See kokkuvõte on aluseks meie viimase suure küsimuse vastuse otsimisele – ja leidmisele.

III köite teises osas vaatame kujutiseloome arengule ja ka kujutiseloomele endale jälle uuest vaatepunktist. Mõtiskleme, mida kujutised inimesele tähendavad ja mis inimestele kujutiste tegemisel ja nende kogemisel oluline on. Seejärel uurime veidi mõtlemise ajalugu ja vaatame, mida õpetlased on enne meid kunsti olemuse kohta öelnud. See pole ülevaade sellest, kuidas inimkond on aegade jooksul püüdnud aru saada sellest, mis on kunst. Niisugusel ülevaatel poleks mõtet, kuna suurema osa ajalooliste ideedega ei ole kunsti olemuse mõistmisel suurt midagi peale hakata. Nii on meie ülevaade väga valikuline. Kuid samas piisav, et leida minevikust alus, millele toetudes me oma kunsti määratluse kokku paneme. Ja sellega saabki raamat otsa.

Nii nagu eelmiste raamatute juures, pean ka siin lugejat hoiatama. Ma kutsun kaasa iseenda – ja seeläbi ka teiste – vaimumaaailmast arusaamist otsima. Mina olen leidnud igasuguseid seletusi, kuid neil on üks oluline puudus: nii mõnegi neist olen ma kas ise välja mõelnud või ajaloo prügikastist üles korjanud teadmisega, et tegemist on suurepärase ideega, millest vahepealsed omanikud pole päris hästi aru saanud. Kokku olen jõudnud niisuguse teooriani, mille paljud aspektid on otseses vastuolus tänapäeva põhivoolu psühholoogia arusaamadega. Seega võib vähemalt kahtlustada, et eksitan lugeja sügavale mõtterappa. Minule seal meeldib – raba on üks ilusamaid maastikke, mida tean –, kuid maitseed on

erinevad ja kui eelistad ööklubi või poliitikasse astumist, siis on viimane aeg eri suunas lahku minna. Mina lähen edasi raamatusse (rappa?) ja Sina ... mõnda teise kohta. Kes aga minuga kaasa tahab tulla, on teretunud. Asume siis jälle teele!

Aaro Toomela
Sepamäe Tagurliku Mõtte Akadeemia⁵
(*Sepamäe Academy of Retarded Thought*)
Tallinna Ülikool
September 2020

⁵ Sepamäe Tagurliku Mõtte Akadeemia on välja kasvanud Sepamäe Arenenud Mõtte Akadeemiast. Mateeria- ja eluteadused on tänapäeval kumulatiivsed, uued teadmised asetuvad varasemate kõrvale ja täiendavad neid. Sellistes teadustes on teaduse sisuks tööpoolest mõtte areng. Mõistusteaduses ehk psühholoogias on aga olukord teistsugune. Siin arenes teaduslik mõtlemine kuni 20. sajandi keskpaigani (või kümmekond aastat vähem), misjärel kogu psühholoogia taandarenes ja muutus koos sellega mittekumulatiivseks (olen sellel teemal hulga tekste kirjutanud, vt teema sissejuhatuseks Toomela 2007). Seetõttu on psühholoogias praegu arenguliselt kõige eesrindlikum tagurlik mõte, mis jätkab sealt, kus psühholoogia areng kolmveerand sajandit tagasi seisma jäi. Kui meie eesmärk on Minu Ise, st psüühika, mõistmine, siis selleks on kõige sisukam valida tagurliku mõtte suund ja minna ajas tagasi teadmiste juurde, mis on endiselt ka kõige värskematest tänapäevastest kaugel ees. Kuna Sepamäe Akadeemia tegeleb ainult vaimuteaduste arenguga, siis otsustas akadeemia kuraatorium koos kõigi akadeemia töötajatega viia akadeemia nimi vastavusse sisu ja teaduslike ambitsioonidega. Uueks nimeks valiti üksmeelselt Sepamäe Tagurliku Mõtte Akadeemia.

